

ПИТАННЯ ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВА

<https://doi.org/10.33608/0236-1477.2022.02.03-14>

УДК 82.091:343.7

Олександр БОРОНЬ, доктор філологічних наук,
старший науковий співробітник
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
вул. М. Грушевського, 4, Київ, 01001
e-mail: ovboron@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1014-2219>

МОТИВ «ШЛЯХЕТНОГО РОЗБІЙНИЦТВА» В ШЕВЧЕНКОВІЙ ПОВІСТІ «ВАРНАК» У ЗІСТАВЛЕННІ З НОВЕЛОЮ «МІХАЕЛЬ КОЛЬГААС» ГЕНРІХА ФОН КЛЯЙСТА І РОМАНОМ «ЖАН СБОґАР» ШАРЛЯ НОДЬЄ

У статті розвинуто порівняльні студії Шевченкової повісті «Варнак» у типологічному ряду із західноєвропейськими творами про «шляхетного розбійника». У спадщині Шевченка немає згадок про Генріха фон Кляйста і Шарля Нодьє, обмежену інформацію про них він міг дістати хіба що з тодішньої літературної періодики. В аналізі текстів застосовано порівняльно-типологічний підхід. Простежено кілька збігів і паралелей, зумовлених переважно опрацюванням традиційної розбійницької тематики. Зіставлення повісті з іншими творами дало змогу унаочнити ступінь оригінальності Шевченкового трактування образу «шляхетного розбійника» в середині XIX ст.

Ключові слова: типологічний ряд, порівняння, мотив, тема, романтизм, переклад, конфлікт.

У повісті Тараса Шевченка «Варнак», написаній орієнтовно 1853 р., мотив «шляхетного розбійництва» посідає хоч і доволі помітне, проте не головне місце у структурі сюжету. Водночас дослідники часто називають повість поряд із «розбійницькими романами» кінця XVIII —

Цитування: *Боронь О.* Мотив «шляхетного розбійництва» в Шевченковій повісті «Варнак» у зіставленні з новелою «Міхаель Кольгаас» Генріха фон Кляйста і романом «Жан Сбоґар» Шарля Нодьє // Слово і Час. 2022. № 2 (722). С. 3—14. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2022.02.3-14>

початку ХІХ ст. Попри непоодинокі спроби компаративного розгляду Шевченкової повісті в цьому типологічному ряду, досі не охоплено всі згадувані в таких переліках твори, тоді як від повноти вибірки текстів для порівняння залежить достовірність узагальнень щодо художньої оригінальності або залежності Шевченкової повісті від інших літературних зразків.

На доказ того, що «благородне розбійництво», месництво «було надзвичайно широко інтерпретоване в європейських літературах, найбільше в добу романтизму», Іван Дзюба називає твори «Міхаель Кольгаас» Генріха фон Кляйста, «Жан Сбогар» Шарля Нодьє, «Айвенго» Вальтера Скотта, «Дубровський» Олександра Пушкіна, «Клод Ге», «Знедолені» Віктора Гюго, його «Ернані» [11, 229]. Приблизно такий самий перелік наводить Денис Чик [33, 70], в іншій публікації якого вказано на подібність між головними героями творів «Варнак» і «Міхаель Кольгаас» [32, 16]. Як уже доводилося писати, «Клод Ге» (1834) за уважнішого розгляду не має жодного стосунку до «благородного розбійництва» [5]. З цього переліку повість «Варнак» порівнювали ще тільки з «Дубровським» (1832—1833, опубліковано 1842). Леонід Плющ вважав очевидним, що Шевченко читав російський роман, тому дослідник спробував проаналізувати можливий літературний та ідейний зв'язок повісті з цим твором О. Пушкіна [22, 207—209]. Однак міркування літературознавця видаються непереконливими, а помічені збіги — надуманими (див. докладно: [6, 223]).

Типологічно до наведеного ряду належить і роман Вальтера Скотта «Роб Рой» (1817), на що не раз вказували в науковій літературі [15, 20; 26, 302], а Д. Чик залучив його до комплексного компаративного аналізу «Варнака» разом із прозовими творами українських письменників і представників української школи в російському письменстві першої половини — середини ХІХ ст., головним героєм у яких виступає Гаркуша [32, 68—79]¹. Прискіпливіше порівняння, однак, показало, що між Шевченковою повістю і романом шотландського письменника спостерігається тільки віддалена схожість у зображенні Кирила і Роб Роя (див. докладно: [4, 167—170; 6, 361—364]). Цілком вірогідно, цей роман Вальтера Скотта належав до Шевченкової лектури, адже у частково автобіографічній повісті «Художник» йдеться про те, що її юний герой мав завдяки Карлу Брюллову доступ до бібліотеки-магазину Олександра Смірдіна і тоді ж (орієнтовно наприкінці 1830-х років) «прочитав уже почти все романы Вальтер Скотта» [34:4, 151]. У бібліотеці було [20, 64] видання російського перекладу роману [25].

Щоб з'ясувати ступінь Шевченкової оригінальності у зверненні до мотиву «шляхетного розбійника», повість «Варнак» слід порівняти з відносно близькими в часі західноєвропейськими творами на цю тему — новелою (її ще називають історичною повістю, бо йдеться про події середини ХVІ ст.) «Міхаель Кольгаас» (1808—1810) німецького письменника

¹ Про образ Гаркуші в літературі див. нещодавно розвідку: [35].

Генріха фон Кляйста (1777—1811) і романом «Жан Сбогар» (1812, опубліковано 1818) французького літератора Шарля Нодьє (1780—1844). Шевченко обох ніде не згадував. Утім, окремі зауваги про них у тогочасних художніх творах чи російській журналістиці могли трапитися йому на очі.

Сучасний літературознавець Олександр Белий із приводу можливих паралелей між творчістю О. Пушкіна і Г. фон Кляйста зазначив, що в російського класика немає згадок про німецького романтика, а загалом у Росії тоді Кляйста майже не знали [2, 160]. Справді, у тодішній російській періодиці зареєстровано лише поодинокі повідомлення про нього [10, 86—87]. Натомість твір Нодьє Пушкін називає серед тих книжок, якими зачитувалася Тетяна Ларіна в романі «Євгеній Онегін» (1823—1830): «И стал теперь ее кумир / Или задумчивый Вампир, / Или Мельмот, бродяга мрачный, / Иль Вечный Жид, или Корсар, / Или таинственный Сбогар» (третій розділ, строфа XII) — «известный роман Карла Нодьє», як пояснив автор у примітці. Шевченко, поза сумнівом, ознайомився з «Євгенієм Онегіним» на засланні, адже видання роману фігурує в описі речей і книжок, які забрали в поета під час арешту 23 квітня 1850 р. і невдовзі повернули [24, 197]. Залучення роману «Жан Сбогар» до кола читання Тетяни свідчить про його величезну популярність у Росії у 1820-х роках [1, 3]. Приміром, Олександр Тургенев у листі від 30 жовтня 1818 р. повідомляв Петра В'яземського, що заплатив десять рублів, аби тільки прочитати роман, свого примірника так і не мав, тому просив адресата надіслати [19, 137]. Ясна річ, читав в оригіналі. «Жан Сбогар» із десятків разів згадується у їхньому листуванні.

Марія Мотовилова з'ясувала, що у російських журналах 1820—1830-х років ім'я Нодьє було добре відоме, хоча траплялося не так часто, як імена Байрона, Гете, Гюго чи навіть Бальзака. Матеріал про Нодьє, який дослідниці вдалося вибрати з окремих журнальних номерів, виявився доволі різноманітним: оголошення про його книжки і видання, в яких він брав участь, відгуки про них, повідомлення про найпомітніші події з його життя тощо. Опубліковано також кілька статей із критичним оглядом творів [17, 186]. З цензурних причин роман «Жан Сбогар» у Росії тоді не переклали, його можна було не без труднощів придбати хіба що в оригіналі [17, 199]. У російській періодиці роман незрідка згадували, розглядаючи як належний до жанру розбійницьких [17, 200]. М. Мотовилова наводить такий приклад. У першому томі «Отечественных записок» за 1839 р. у статті «Французская литература в 1838 году», зокрема, сказано:

Одно только мы осмелились бы заметить гг. французским повествователям, что беспрестанное обновление *Жан Сбогара* в их повестях должно, наконец, прискучить... *Ускок, Капитан Поль*, граф... мы позабыли имя мужа Полины в «Полине» Дюма... Ведь это все разбойники! Неужели такие таланты, как г-жа Занд и г. Дюма, не могут обойтись в своих повестях без разбойников? [28, 107].

Шевченко регулярно читав журнал після його відновлення 1839 р., наприклад, ознайомився з жовтневим числом (т. VI) за той рік [6, 458].

Тож далі йтиметься про типологічні паралелі й розбіжності між названими творами і Шевченковою повістю.

Міхаель Кольгаас став розбійником мимоволі. Успішний торгівець кіньми, він зазнав несправедливої образи від юнкера (поміщика) Венцеля фон Тронки, що силоміць затримав двох його вороних і ледь не до смерті заморив їх голодом та важкою працею. Усі намагання Кольгааса відшкодувати втрати виявилися марними, безрезультатними були і звернення до судової системи. Унаслідок спроби особисто вручити скаргу государю в Берліні дружину торгівця поранив охоронець, зрештою вона помирає, що й стало поворотним моментом у розвитку сюжету: Міхаель Кольгаас вирішує силою захищати своє право на справедливість, а його ідеєю фікс стає помста кривдникові. З особливою жорстокістю і лютюю він зруйнував замок, де мешкав Венцель фон Тронка, в якого у той момент перебували гості. Кляйст детально описує моторошні подробиці убивств, спалення будівель і безжального нищення майна. Зокрема, конюх Кольгааса з переможним реготом викидав із вікон канцелярії трупи управителя, каштеляна та їхніх дітей [14, 459]. Простежується очевидна паралель із епізодом визволення Кирила:

На дворе, при свете пожара, соучастники мои режут, и бьют, и живых в огонь бросают несчастных гостей графини.

О, лучше не родиться, чем быть свидетелем и причиною такого ужаса!

Пока меня держали в погребе, крестьяне дали знать моим товарищам о случившемся. И они прилетели на выручку.

Ужасная была выручка!

К графине собралось много гостей с детьми и женами по случаю похорон сына. Но ему Бог не судил в земле лежать — труп его грешный сторел на пышном катафалке.

Все уже было готово к похоронам, уже ксендзы начали панихиду петь, как тут мои разбойники налетели, как коршуны, зажгли великолепные палаты, и началось убийство. Грудных младенцев не пощадили. Варвары!

А крестьяне собрались на двор как бы на потешное зрелище. Ни один и пальцем не пошевелил, только хохотали, когда разбойники бросали со второго этажа толстого пана или пани. Грубые, жестокосердые люди! [34:3, 147].

З погляду здорового глузду помста Кольгааса непропорційно перевищує завдану йому кривду. Він з маніакальною точністю домагається компенсації своїх втрат (вартості двох коней, лікування побитого конюха тощо), тоді як на той час уже було повністю спалено два міста, завдано колосальних збитків великій кількості непричетних до цієї історії людей. Зрештою Мартін Лютер закликав Кольгааса вибачити юнкера, на що колишній торгівець відповів, що й Господь пробачив не всім своїм ворогам [14, 472]. Обрахованість помсти Кольгааса, його гротескне намагання суворо дотримуватися юридичної казуїстики різко дисонує з простою і чистою ідеєю прощення, яка пронизує Шевченкову повість. Утім, обох героїв розбійниками зробило саме почуття справедливості. Дослівно таке твердження щодо Кольгааса міститься у Кляйста [14, 439] (в оригіналі: «Das Rechtgefühl aber machte ihn zum Räuber und Mörder»).

Ш. Нодьє взагалі уникнув змалювання розбійництва: про грабежі та вбивства під орудою Жана Сбогара (Лотаріо) йдеться в неточних оповідях третіх осіб. Таємничий головний герой, що веде подвійне життя, перебуває в нерозв'язному світоглядному конфлікті, викликаному несправедливим суспільним устроєм. Він, крім того, карається коханням до Антонії, адже не може розкрити їй правду про своє отаманування. Освідчившись, змушений зникнути, бо розуміє, що недостойний її любові. З Шевченковим Кирилом Жана Сбогара зближують потужні релігійні мотиви. За Нодьє, Лотаріо позбавлено повноти щастя пізнання Бога. Через порушення Господніх заповідей страждає і Кирило. Муки совісті Сбогара у взаєминах із Антонією нагадують аналогічні почуття Шевченкового героя перед Магдаленою, хоч про кохання у цьому разі, звісно, не йдеться.

У новелі Кляйста Кольгаас, виданий на вимогу курфюрста Бранденбурзького, нарешті досягає в Берліні справедливості щодо майнових вимог. Водночас за численні порушення законів його засуджено до страти. Він смиренно приймає вирок, хоч міг би врятуватися, передавши курфюрсту Саксонському записку із пророцтвом циганки, яке того так цікавило. Однак засуджений вдається до останнього акту помсти: на очах курфюрста з'їдає записку. Тож про жодне прощення не може бути й мови.

Кирило, спершу маючи намір піти у віддалений монастир, згодом вирішує «идти в Житомир и явиться к губернатору, рассказать ему все преступления свои и положиться на милосердие Божие и на правосудие человеческое» [34:3, 150], тобто, як і герой Кляйста, апелює до законів, хоча насамперед уповає на Боже милосердя. На переконання Марка Бента, у цій новелі Кляйста вирішальну роль має психологічний і моральний злам у душі героя, довкола чого і зосереджується інтерес оповіді [3, 37]. Так само Шевченко концентрується на відтворенні душевного переродження Кирила, що після марних спроб через насильство відновити справедливість сягнув почуття всепрощення, щиро розкався у вчинених злочинах, серед яких не було вбивства (за винятком випадкового смертельного пострілу у свого кривдника Болеслава).

Оповідь Кирила з описом участі у розбійних нападах займає у повісті в останньому на сьогодні академічному виданні заледве півтори сторінки [34:3, 141—142]. Познайомившись у корчмі із двома втікачами з селян-кріпаків (причому один із них виявився батьком занапащеної Марисі, з якою Кирило хотів одружитися), він тієї ж ночі підпалює свою хату і пристає до їхнього гурту, що промишляє «честным лыцарским промыслом, т. е. разбоем» [34:3, 140].

Прошел один только месяц, — продолжуе колишній каторжанин, — и я сделался настоящим разбойником. Правда, я никого не убивал, зато немилосердо грабил богатых жидов и шляхту и всякого, кто проезжал в богатом экипаже. И, начитавшись романов о великодушных рыцарях-разбойниках, мне вздумалось подражать им, т. е. брать у богатых и отдавать бедным. Я так и делал [34:3, 141].

Шевченко відмовляється від деталізації зображення грабіжницького життя Кирила, відсилаючи читача до літературної традиції «шляхет-

них розбійників». Наголос письменника на тому, що його герой начитався відповідних романів і діяв під їх впливом, надзвичайно показовий для розуміння характеру самого Кирила і повісті загалом. Шевченко не вперше в повістях спирається на фоніві знання читача, у цьому разі — на масову літературу про чесних розбійників, які відновлюють соціальну справедливість. Трохи далі герой повісті згадує:

Попиравши несколько дней, я распускал свою команду в разные стороны, назначая каждому отряду или прежнего утверждая эсаула, с наказом, чтоб все эсаулы назывались моим именем и прозвищем. Сам же я переряжался мужиком или паном и отправлялся в Киев или другой какой город.

Словом, я вел себя, как знаменитый Ринальдо Ринальдини [34:3, 142].

Таким промовистим інтертекстуальним відсиланням Шевченко ніби підсумовує коротку оповідь про розбійництво героя, пропонуючи читачеві для порівняння знаній літературний образ, що позбавляв від необхідності повтору традиційних епізодів. Уже доводилося зіставляти Шевченкову повість із романом Крістіана Вульпіуса «Ринальдо Ринальдіні, розбійницький отаман» (1797—1800) [6, 435—438]. Шевченко мав змогу прочитати принаймні друге видання російського перекладу роману [9], яке було у бібліотеці О. Смірдіна [23, 666, № 9343], однак достеменно не знати, чи прочитав насправді. Ім'я Ринальдо Ринальді до початку 1850-х років стало вже штампом, який часто використовувався в російській літературній періодиці. Крім загальновідомої згадки в «Дубровському», знаходимо порівняння з німецьким героєм у повісті Євгенії Тур «Обов'язок», опублікованій у журналі «Современник» 1850 р. [27, 16]. Іноді дописувачі вдавалися щодо Вульпіусового роману і до некомпліментарних порівнянь: «Произведения Гёте и Шиллера в отношении к “Ринальдо Ринальдини” то же, что изящная статуя к драгоценному, но необтёсанному куску мрамора» [29, 8]. Приклади можна множити, але і з наведених зрозуміло, що Шевченко міг мати уявлення про Ринальдо, навіть не читавши роман.

За спостереженням Вадима Вацура, Ринальдо Ринальдіні в очах російського читача уособлював тип «шляхетного розбійника», що затулював собою попередника — «великого розбійника» Абелліно, героя однойменного роману (1793) письменника Генріха Цшокке (Чокке) [7, 331]. Перекладів такого штибу творів на початку ХІХ ст. в Росії не бракувало. Скажімо, російською перекладено ще один розбійницький роман Вульпіуса [8]. Два видання перекладу названого роману Г. Цшокке, опублікованого у Росії під іменем автора готичних романів Метью Льюїса² [30; 31], були в бібліотеці Смірдіна [23, 665, № 9329]. У повісті «Близнець» (1854 або 1855) в гумористичному контексті Шевченко згадує [34:4, 64], очевидно, добре йому відомий розбійницький роман Рафаїла Зотова «Ніклас, Ведмежа Лапа» [13], невисокого художнього рівня. Тож український повістяр, схоже, непогано розумівся на розбійницьких творах.

² Насправді автора перекладу англійською, з якого, своєю чергою, було виконано переклад французькою, а вже з нього — російською [7, 332].

Ніна Петруніна виокремлює сталі структурні елементи оповіді про «шляхетного розбійника». Герой під тиском кричущого соціального (або родинного) беззаконня кидає виклик суспільству, стає розбійником в ім'я відновлення спаплюженої справедливості. Ватажка надихають чисті, благородні мотиви, тоді як його розбійники — безчесні і кровожерні, хоча й віддані отаману. Мимовільні зlodіяння обтяжують душу і совість шляхетного отамана, але дорогу назад йому відрізано: повставши проти закону, він поставив себе поза законом [21, 156—157]. Центральний сюжетний відрізок «Варнака» загалом відповідає цій структурній схемі.

Натомість у Шевченка немає іншого визначального її елементу, про який говорить дослідниця: страждання ватажка посилюються через любов — ідеальне почуття, яке ще болісніше від того, що воно взаємне, і герой, підкоряючись законам високої моральності, не може дозволити коханій зазнати ганьби через шлюб із убивцею і злочинцем [21, 157]. Такий конфлікт спостерігається у романі Нодье «Жан Сбогар». У Шевченковій повісті Марися — пасивний персонаж оповіді, в очах Кирила вона, як жертва панської наруги, залишається мимовільно злочинною перед ним [34:3, 147]. У фіналі він лише мовчки приймає її благання:

Я не узнал ее, она страшно переменилась. Бледная, худая и с каким-то лихорадочным блеском в глазах.

Долго она стояла, как окаменелая, наконец, едва внятно проговорила:

— Прости!.. Прости меня!

И, рыдая, упала к ногам моим.

Я был слишком потрясен и не мог проговорить ей ни слова [34:3, 150].

Загальним місцем у шевченкознавстві стала теза про вплив на поєвсть «Варнак» (на відміну від однойменної поеми) народних переказів і пісень про Устима Кармалюка. Вагомою підставою для цього може слугувати один із фрагментів повісті:

Прошел еще месяц, и меня единогласно провозгласили отаманом. Шайка моя быстро увеличивалась, так что по прошествии четырех месяцев у меня уже было более сотни удалых голов; с такою силой я брал уже смелость нападать открыто на господские дома, и не без успеха, потому что крестьяне изменяли своим тиранам.

Рыцарскими подвигами своими я снискал любовь крестьян на Подолии и Вольни. Слава о моем бескорыстии быстро распространялась между ними, а шайка моя еще быстрее выростала, так что через полгода у меня считалось около трехсот товарищей. Я своей армии никогда не держал в одном месте, потому что прокормить ее было трудно и потому, чтобы полицию сбить с толку насчет моего местопребывания. Полиции я, правда, не очень трусил, потому что крестьяне меня любили и в случае опасности укрывали [34:3,].

Шевченко окреслює короткий шлях головного героя до отаманування, стисло характеризує діяльність злочинної ватаги, яка дістала підтримку селян. Насправді переконливо й однозначно довести Шевченкове використання фольклорних творів про Кармалюка навряд чи можливо. Приміром, В. Олійник стверджує, що Кирилову оповідь про своє розбійництво письменник запозичив із однієї з найпоширеніших народних

пісень про Кармалюка, в якій ідеться, зокрема, про те, що він нікого не вбиває, у багатого часом бере і бідному віддає [18, 228]. Зайве пояснювати, що це універсальна риса «шляхетних розбійників». З приводу щойно наведеної цитати із повісті, то дослідник наполягає, що оповідь Кирила «цілком відповідає також як народним пісням і переказам, так і історичним даним про діяльність Кармалюка» [18, 229]. Насправді історичний Кармалюк грабував не тільки поміщиків, а й селян, не цурався і вбивств [16, 36, 39 тощо]. Використання імені ватажка його найближчими поплічниками (відповідна цитата з повісті вже наводилася) — теж доволі поширене явище в розбійницьких романах, тому покликання В. Олійника на «подібну тактику Кармалюка на підставі архівних документів і народних переказів» [18, 229] не переконує.

Водночас маємо неспростовне свідчення Шевченкової обізнаності з образом цього керівника народних повстань: до дорожнього нотатника поета 1846—1850 р. Петро Чуйкевич 3 жовтня 1846 р. у Кам'янці-Подільському записав пісню «Ой, Кармелюче, по світу ходиш...» [34:5, 269—270], а пісню «Повернувся я з Сибіру...» (авторства Яна Комарницького, чого Шевченко не знав) занотував до його щоденника Іван Лазаревський 20 травня 1858 р. [34:5, 186], тобто через п'ять років після написання повісті. Причому в записі П. Чуйкевича поет зробив чимало виправлень. Ідеалізована в народній творчості постать Кармалюка, як і Гаркуші, певною мірою позначилася на загальному моделюванні образу Кирила, однак окремі епізоди життя персонажа письменник черпав радше із власної біографії (раннє сирітство, навчання в попа, козакування у пана тощо), ніж із фольклору, що визнав і В. Олійник [18, 230].

Шевченко в повісті виразно дистанціювався від масової розбійницької романістики. Відчуваючи, ймовірно, певну зужитість цієї літературної традиції, він використав її як матеріал для художнього осмислення пекучої проблеми кріпосного інтелігента, поєднавши її, своєю чергою, з наскрізною для своєї творчості темою зведення підневільної дівчини. Повістяр оголив літературність мотиву «шляхетного розбійництва» і підпорядкував провідній темі розкаяного грішника, яка, очевидно, його більше цікавила в художньому плані. Розв'язуючи конфлікт суто в душі християнського смирення, автор вимушено враховував підцензурність майбутньої публікації («Варнак» належить до тих трьох із дев'яти повістей, які було викінчено), однак при цьому не оминув гострих соціальних і етичних питань, мірою можливого приглушивши їх.

Твори Кляйста і Нодьє стали новим етапом у розвитку мотиву «шляхетного розбійництва» в добу романтизму порівняно з переважно невисокого гатунку масовою літературою попереднього періоду. Образ «чесного бунтівника» був добре знаний німецькій літературі XVIII ст. [12, 95], однак Кляйст запропонував самостійне його прочитання в річищі тих питань, які непокоїли письменника на початку XIX ст., зокрема природного права людини жити у справедливому суспільстві, яке функціонує на юридичних засадах. Уповні нерозгаданим залишається Жан Сбогар, що не приймає усталений суспільний устрій. На цьому тлі тро-

хи запізнала повість Шевченка, одним із мотивів суголосна з названими західноєвропейськими творами, вирізняється природною закоріненістю в соціальні обставини тогочасної Російської імперії і побут українського села, невибагливою стилістикою зображених епізодів, кардинально іншим розв'язком конфлікту. Поодинокі збіги між Шевченковою повістю і творами Кляйста та Нодьє зумовлено опрацюванням традиційної розбійницької тематики, оригінально висвітленої в кожного з письменників.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Адрес А. А.* Шарль Нодьє // *Нодьє Ш.* Избранные произведения. Москва; Ленинград: Гослитиздат, 1960. С. 3—18.
2. *Бельй А.* О Пушкине, Клейсте и недописанном «Дубровском» // *Новый мир.* 2009. № 11. С. 160—174.
3. *Бент М. И.* Немецкая романтическая новелла: генезис, эволюция, типология. Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1987. 118 с.
4. *Боронь О.* Повість Тараса Шевченка «Варнак» і роман Вальтера Скотта «Роб Рой»: спільне і відмінне // *Шевченкознавчі студії.* Зб. наук. праць. Київ, 2013. Вип. 16. С. 167—170.
5. *Боронь О.* Повість Тараса Шевченка «Варнак» і роман Віктора Гюго «Клод Ге» у типологічному зіставленні // *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського.* Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Т. 31 (70). № 4. Ч. 3. С. 195—200.
6. *Боронь О.* Спадщина Кобзаря Дармограя: джерела, типологія та інтертекст Шевченкових повістей. Київ: Критика, 2017. 496 с.
7. *Вацууро В. Э.* Готический роман в России. Москва: Новое литературное обозрение, 2002. 544 с.
8. *Вульпиус Х. А.* Глориозо, или Атаман патриот: Приключение осмагонадесять века / сочинителем Ринальдо Ринальдини; пер. Ф. А. Зейдель. Ч. 1—4. Москва: В типографии Христоф. Клаудия, 1806.
9. *Вульпиус Х. А.* Ринальдо Ринальдини, разбойничий атаман. Исторический роман осмагонадесять столетия. Изд. 2-е. Ч. 1—8. С.-Петербург: В типографии Императорского театра, 1818.
10. *Генрих фон Клейст:* Биобиблиогр. указ / сост. Н. И. Лопатина; отв. ред. и авт. вступ. ст. А. А. Гугнин. Москва: ВГБИЛ, 1991. 175 с. (Писатели зарубежных стран / Всесоюз. гос. б-ка иностр. лит. им. М. И. Рудомино).
11. *Дзюба І.* Тарас Шевченко серед поетів світу. Київ: Либідь, 2017. 424 с.
12. *Жирмунский В. М.* Из истории западноевропейских литератур. Ленинград: Наука, 1981. 303 с.
13. *Зотов Р.* Никлас, Медвежья-Лапа, атаман контрабандистов, или Некоторые черты из жизни Фридриха П. Ч. 1—3. С.-Петербург: В типографии И. Глазунова, 1837.
14. *Клейст Г. фон.* Драмы. Новеллы / пер. с нем. Москва: Художественная литература, 1969. 621 с.
15. *Кодацька Л. Ф.* Художня проза Т. Г. Шевченка. Київ: Наукова думка, 1972. 327 с.
16. *Любченко В.* Евреи Подолии и Устим Карманюк (Кармалюк): анализ взаимоотношений // *Вестник Еврейского университета в Москве.* 1997. № 2 (15). С. 36—45.
17. *Мотовилова М. Н.* Нодьє в русской журналистике пушкинской эпохи // *Язык и литература.* Т. V. Ленинград, 1930. С. 185—212.
18. *Олійник В. У.* До питання про використання Шевченком фольклорних матеріалів про Кармалюка // *Збірник праць шостої наукової шевченківської конференції.* Київ: Вид-во АН УРСР, 1958. С. 221—236.
19. *Остафьевский архив князей Вяземских.* Т. I. Переписка князя П. А. Вяземского с А. И. Тургеневым. 1812—1819 / под ред. и с примеч. В. И. Саитова. С.-Петербург: Типография М. М. Стасюлевича, 1899. 728 с.

20. Первое прибавление к росписи российским книгам для чтения, из библиотеки Александра Смирдина. С.-Петербург: В Тип. А. Смирдина, 1829. 68 с.
21. *Петрунина Н. Н.* Пушкин на пути к роману в прозе: «Дубровский» // Пушкин: Исследования и материалы / АН СССР. Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом). Т. 9. Ленинград: Наука. Ленингр. отд-ние, 1979. С. 141—167.
22. *Плющ Л.* Екзод Тараса Шевченка. Навколо «Москалевої криниці». Дванадцять статтів. Київ: Факт, 2001. 384 с.
23. Роспись российским книгам для чтения, из библиотеки Александра Смирдина, систематическим порядком расположенная, в четырех частях, с приложением: азбучной росписи имен сочинителей и переводчиков, и краткой росписи книгам по азбучному порядку. С.-Петербург: В тип. А. Смирдина, 1828. LXXVIII, 712, ХСIII с.
24. Слідчо-наглядові справи Тараса Шевченка. Корпус документів (1847—1859). Метаграфовані тексти / упор. Г. Боряк, Л. Демченко, В. Шандара; відп. ред. В. Смолій. Київ: Арій, 2018. 880 с.
25. *Скотт В. Роб-Рой.* С историческим известием о Роб-Рое Мак-Грегоре Кампбеле и его семействе. Ч. 1—4. Москва: Тип. Н. Степанова при Имп. театре, 1829.
26. Т. Г. Шевченко. Біографія. Київ: Наукова думка, 1984. 557 с.
27. *Тур Е.* Долг. Повесть // Современник. 1850. Т. XXIV. № 11. Ноябрь. Отд. I. Словесность. С. 5—60.
28. Французская литература в 1838 году // Отечественные записки. 1839. Т. I. Отд. VII. Современная библиографическая хроника. С. 89—108.
29. *Фурман П.* Письма путешественника друзьям // Сын отечества. 1848. Кн. VIII. Август. Отд. VII. Смесь. С. 1—30.
30. *Циокке Г.* Разбойник в Венеции: Соч. г-на Левиса, автора «Монаха» / пер. с фр. Москва: В тип. Дубровина и Мерзлякова, 1807. 262 с.
31. *Циокке Г.* Разбойник в Венеции, или Ужасный Абеллино: Соч. г. Левиса, автора «Монаха» / пер. с фр. Изд. 3-е. Ч. 1—2. Москва: В тип. Н. С. Всеволожского, 1816.
32. *Чик Д.* Мотив соціальної помсти в соціально-психологічній прозі Т. Шевченка та Е. Гаскелл // Слово і Час. 2016. № 5. С. 13—25.
33. *Чик Д.* Longo sed proximus intervallo: жанрові системи української та англійської прози кінця XVIII — середини XIX ст. Хмельницький, 2017. 355 с.
34. *Шевченко Т.* Повне збір. тв.: У 12 т. Київ: Наукова думка, 2001—2014.
35. *Koropeckij R., Romanchuk R.* Harkusha the Noble Bandit and the 'Minority' of Little Russian Literature // The Russian Review. 2017. Vol. 76. Issue 2. April. Pp. 294—310.

Отримано 19 квітня 2021 р.

REFERENCES

1. Andres, A. L. (1960). Sharl Nodie. In Ch. Nodier, *Izbrannyye proizvedeniia* (pp. 3—18). Moscow; Leningrad: Goslitizdat. [in Russian]
2. Belyi, A. (2009). O Pushkine, Kleiste i nedopisannom "Dubrovskom". *Novyi mir*, 11, 160—174. [in Russian]
3. Bent, M. I. (1987). *Nemetskaia romanticheskaia novella: genezis, evoliutsiia, tipologiia*. Irkutsk: Izd-vo Irkut. un-ta. [in Russian]
4. Boron, O. (2013). Povist Tarasa Shevchenka "Varnak" i roman Valtera Skotta "Rob Roi": spilne i vidminne. *Shevchenkoznauchi studii. Zb. nauk. prats*, 16, 167—170. [in Ukrainian]
5. Boron, O. (2020). Povist Tarasa Shevchenka "Varnak" i roman Viktora Hiugo "Klod Ge" u typolohichnomu zistavlenni. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V. I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, 31(70), 4, 3, 195—200. [in Ukrainian]
6. Boron, O. (2017). *Spadshchyna Kobzaria Darmobraia: dzherela, typolohiia ta intertekst Shevchenkovykh povistei*. Kyiv: Krytyka. [in Ukrainian]

7. Vatsuro, V. E. (2002). *Goticheskii roman v Rossii*. Moscow: Novoie literaturnoie obozrenie. [in Russian]
8. Vulpius, Ch. A. (1806). *Gloriozo, ili Ataman patriot: Prikliucheniie osmagonadesiat veka*. Moscow: V tipografii Khristof. Klaudiia. [in Russian]
9. Vulpius, Ch. A. (1818). *Rinaldo Rinaldini, razboinichii ataman. Istoricheskii roman osmagonadesiat stoletii*. St. Petersburg: V tipografii Imperatorskogo teatra. [in Russian]
10. Genrikh fon Kleist: Biobibliogr. ukaz. (1991). Moscow: VGBIL. [in Russian]
11. Dziuba, I. (2017). *Taras Shevchenko sered poetiv svitu*. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian]
12. Zhirmunskii, V. M. (1981). *Iz istorii zapadnoevropeiskikh literatur*. Leningrad: Nauka. [in Russian]
13. Zotov, R. (1837). *Niklas, Medvezhia-Lapa, ataman kontrabandistov, ili Nekotoryie cherty iz zhizni Fridrikha II*. St. Petersburg: V tipografii I. Glazunova. [in Russian]
14. Kleist, H. von (1969). *Dramy. Novelly*. Moscow: Khudozhestvennaia literatura. [in Russian]
15. Kodatska, L. F. (1972). *Khudozhnia proza T. H. Shevchenka*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
16. Liubchenko, V. (1997). Yevrei Podolii i Ustim Karmaniuk (Karmaliuk): analiz vzaimootnoshenii. *Vestnik Yevreyskogo universiteta v Moskve*, 2(15), 36—45. [in Russian]
17. Motovilova, M. N. (1930). Nodie v russkoi zhurnalistike pushkinskoi epokhi. *Yazyk i literatura*, V, 185—212. [in Russian]
18. Oliinyk, V. U. (1958). Do pytannia pro vykorystannia Shevchenkom folklornykh materialiv pro Karmaliuka. In *Zbirnyk prats shostoii naukovoii shevchenkiuskoii konferentsii* (pp. 221—236). Kyiv: Vyd-vo AN URSSR. [in Ukrainian]
19. *Ostafievskii arkhiv kniazai Viazemskikh*. (1899). (Vol. I. Perepiska kniazia P. A. Viazemskogo s A. I. Turgenyevym. 1812—1819). St. Petersburg: Tipografia M. M. Stasiulevicha. [in Russian]
20. *Pervoie pribavleniie k rospisi rossiiskim knigam dlia chteniia, iz biblioteki Aleksandra Smirdina*. (1829). St. Petersburg: V Tip. A. Smirdina. [in Russian]
21. Petrunina, N. N. (1979). Pushkin na puti k romanu v proze: "Dubrovskii". In *Pushkin: Issledovaniia i materialy* (Vol. 9, pp. 141—167). Leningrad: Nauka. [in Russian]
22. Pliushch, L. (2001). *Ekzod Tarasa Shevchenka. Navkolo "Moskalevoi krynytsi". Dvanadtsiat stattiv*. Kyiv: Fakt. [in Ukrainian]
23. *Rospis rossiiskim knigam dlia chteniia, iz biblioteki Aleksandra Smirdina, sistematische- skim poriadkom raspolozhennaia, v chetyrekh chastiakh, s prilozheniem: azbuchnoi rospisi imen sochinitelei i perevodchikov, i kratkoi rospisi knigam po azbuchnomu poriadku*. (1828). St. Petersburg: V tip. A. Smirdina. [in Russian]
24. *Slidcho-nabliadovi spravy Tarasa Shevchenka. Korpus dokumentiv (1847—1859). Metabrafovani teksty*. (2018). Kyiv: Arii. [in Ukrainian]
25. Scott, W. (1829). *Rob-Roi. S istoricheskim izvestiim o Rob-Roie Mak-Gregore Kampbele i ego semeistve*. Moscow: Tip. N. Stepanova pri Imp. teatre. [in Russian]
26. *T. H. Shevchenko. Biografii*. (1984). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
27. Tur, E. (1850). Dolg. Povest. *Sovremennik*, XXIV, 11, 5—60. [in Russian]
28. Frantsuzskaia literatura v 1838 godu. (1839). *Otechestvennyie zapiski*, I, 89—108. [in Russian]
29. Furmann, P. (1848). Pisma puteshestvennika družiam. *Syn otechestva*, VIII, VII, 1—30. [in Russian]
30. Zschokke, H. (1807). *Razboinik v Venetsii*. Moscow: V tip. Dubrovina i Merzliakova. [in Russian]
31. Zschokke, H. (1816). *Razboinik v Venetsii, ili Uzhasnyi Abellino*. Moscow: V tip. N. S. Vsevolozhskogo. [in Russian]
32. Chyk, D. (2016). Motyv sotsialnoi pomsty v sotsialno-psykholohichnii prozi T. Shevchenka ta E. Gaskell. *Slovo i Chas*, 5, 13—25. [in Ukrainian]
33. Chyk, D. (2017). *Longo sed proximus intervallo: zhanrovi systemy ukrainskoi ta anhliiskoi prozy kintsia XVIII — sereidyny XIX st.* Khmelnytskyi. [in Ukrainian]

34. Shevchenko, T. (2001—2014). *Povne zibrannia tvoriv* (Vols. 1—12). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
35. Koropec'kyj, R. & Romanchuk, R. (2017). Harkusha the Noble Bandit and the 'Minority' of Little Russian Literature. *The Russian Review*, 76(2), April, 294—310.

Received 19 April 2021

Oleksandr Boron, doctor of philology, senior research fellow
Shevchenko Institute of Literature
4 M. Hrushevskoho st., Kyiv, 01001
e-mail: ovboron@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1014-2219>

THE MOTIF OF “NOBLE ROBBERY” IN SHEVCHENKO’S STORY
“THE CONVICT” IN COMPARISON WITH THE NOVELLA
“MICHAEL KOHLHAAS” BY HEINRICH VON KLEIST AND THE NOVEL
“JEAN SBOGAR” BY CHARLES NODIER

The paper develops comparative studies of Shevchenko’s story “The Convict” (“Varnak”) in a typological series with Western European works about the ‘noble robber’, namely in comparison with the novella “Michael Kohlhaas” by Heinrich von Kleist and the novel “Jean Sbogar” by Charles Nodier. There is no mention of these writers in Shevchenko’s heritage; neither of the works had been translated into Russian during his lifetime, although he could get limited information about the authors from literary periodicals of the time. Accordingly, a comparative-typological approach is used in the analysis of texts. Several coincidences and parallels have been traced, mainly due to the elaboration of traditional robbery themes in the works.

At the same time, the comparison of the story with other works made it possible to illustrate the degree of originality in Shevchenko’s interpretation of the image of the ‘noble robber’ in the middle of the 19th century. The story “The Convict” is permeated by Christian ideas of forgiveness and redemption, uncharacteristic for Kleist and Nodier. In addition, *Kyrylo* does not fit entirely into the established scheme of the ‘noble robber’, although the work follows the main structural elements of such a story. In this work, Shevchenko distanced himself from the common robber novels, well known to him and his readers. Feeling, probably, certain obsolescence of the robbery literary tradition, he used it as a material for elaborating the character of the serf intellectual, and combined it, in turn, with his cross-cutting theme of seducing a slave girl. The narrator exposed the literary motive of the ‘noble robbery’ subordinating it to the leading theme of the repentant sinner. Against the background of Kleist’s and Nodier’s works, Shevchenko’s slightly belated story is characterized by its natural rootedness in the social circumstances of the contemporary Russian Empire and the life of the Ukrainian countryside, the unpretentious style of the depicted episodes, and a radically different outcome of the conflict.

Keywords: typological series, comparison, motif, theme, romanticism, translation, conflict.